

*Завідувач спеціальної кафедри
Національної академії СБ України,
доктор юридичних наук, доцент
В.А. ОМЕЛЬЧУК*

*Викладач спеціальної кафедри
Національної академії СБ України
Р. Ф. ЧЕРНИШ*

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ,
ОТРИМАНОЇ ВІД ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У
КОНФІДЕНЦІЙНИХ СТОСУНКАХ ІЗ ПІДРОЗДІЛАМИ,
ЩО ЗАЙМАЮТЬСЯ ОРД. У КОНТЕКСТІ
ПРИЙНЯТТЯ КПК УКРАЇНИ

Реформування кримінальної юстиції України спрямовано на підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, яка набуває організованих форм, професіоналізму та транснаціонального характеру, а також на удосконалення засобів захисту прав людини від злочинних посягань та від необґрунтованого їх обмеження суб'єктами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Важливим напрямом у реформуванні кримінальної юстиції України є розробка проектів нового КПК України та Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність".

У більшості випадків інформація щодо обставин вчинення злочину, якою володіють оперативні джерела, може кардинально вплинути як на процес досудового слідства, так і судового розгляду справи. Зважаючи на це, особливої актуальності набуває питання розробки та нормативного закріплення способів і форм використання зазначеної інформації в інтересах кримінально судочинства.

Аналогічної думки дотримується й законодавець. Зокрема, в ст. 275 "Використання конфіденційного співробітництва" проекту КПК України № 9700 від 13.01.2012 р. передбачено, що при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залу-

чати цих осіб до проведення негласних (слідчих) дій у випадках, передбачених Кодексом.

На нашу думку, залучення конфідентів до проведення гласних слідчих (розшукових) дій мало б відбуватися за наступних умов:

а) лише в межах роботи за відповідною оперативно-розшуковою справою;

б) якщо документування протиправної діяльності за допомогою інших оперативно-розшукових заходів є неможлива або його здійснення є досить складним;

в) недопущення передумов до розшифрування належності особи до негласного апарату органів СБ України перед будь-яким суб'єктом кримінального судочинства;

г) за наявності письмової згоди конфідента на його залучення до документування протиправної діяльності;

д) засвоєння особою, залученою до конфіденційного співробітництва, основних форм і методів роботи органів СБ України та способів конспірації;

ж) створення належних умов для забезпечення особисті безпеки джерела оперативної інформації.

Для того, щоб визначитися з можливим механізмом використання інформації, отриманої в ході конфіденційного співробітництва правоохоронних органів з громадянами, особами ос громадянства або іноземцями, доцільно проаналізувати правку зарубіжних країн з цього питання.

Так, в американських спецслужбах та поліції агент штатний співробітник відповідного органу, а особа, яка на конспіративній основі співпрацює зі спецслужбою чи полі йменується "інформатором"

Використання "інформаторів" є можливим у процесі документування усіх видів злочинних діянь. Американські суди визнають законність і обґрунтованість допомоги інформаторів під час проведення розслідування. Так, в рішеннях Верховного суду США йдеться про те, що коли сама підготовка до злочину на стадії готування містить відповідний склад злочину, звичайно необхідно покладатися на інформаторів, тому що злочинці як

правило, діють таємно. Використання інформаторів є законною й правильною практикою виконання закону, виправданою суспільними інтересами [1, с. 34].

Проте в США (як і в Україні) не існує спеціального нормативно-правового акта, який би регламентував порядок та специфіку участі інформаторів як у процесі проведення спеціальних операцій, так і в суді. Порядок дій федеральних та місцевих правоохоронних органів закріплений у відповідних актах їх керівників та прокурорів відповідного рівня.

Для агентурної роботи ФБР притаманним є те, що агент у разі необхідності може виступати в суді в процесуальному статусі свідка.

Агент, у разі виклику його до суду, у більшості випадків не приховує фактів співпраці з ФБР. Зокрема, це зумовлено тим, що для того щоб його не було притягнуто до кримінальної відповідальності за співучасть, він зазначає, що вказана участь була "удаваною". "Удаваним співучасником" є особа, яка на підставі вказівки поліцейського, оперативного співробітника або за своєю власною ініціативою грала роль співучасника злочину для того, щоб допомогти відповідним органам в документуванні протиправної діяльності.

У тому випадку, коли агент відмовляється відповідати на запитання суду чи захисту щодо фактів співробітництва з ФБР, або надає вигадані відомості, то його можна звинуватити в неповазі до суду або у наданні неправдивих свідчень. Зважаючи на викладене, співробітники ФБР або зовсім відмовляються вкривати оперативне джерело, або повністю розкривають агента який працював у конкретній справі.

У судових звітах і матеріалах судових розслідувань часто зазначається, що окремі свідки є інформаторами ФБР або поліції.

Також в США однією із форм введення інформації, отриманої від оперативних джерел до процесу, є свідчення оперативного співробітника на основі отриманих від агента даних. Доцільність такого способу легалізації оперативної інформації буде досліджено далі.

У ФРН для вирішення окресленої проблеми використовують такі інститути як "комісарський допит свідка" (допит судом або одним із суддів з виключенням його особистої безпосередньої участі в судовому засіданні) та "показання з чужих слів" ("показання зі слуху"), що дозволяє давати показання в суді працівнику поліції як свідку щодо обставин, які йому стали відомі від його оперативного джерела, без розкриття особи останнього.

Однак вказані способи використання інформації, отриманої від оперативних джерел в інтересах кримінального судочинства, є неприйнятними для вітчизняного кримінального процесу. Адже "комісарський допит свідка" становить собою частину судового розгляду справи, яка по суті відбувається поза судовим засіданням. Така форма допиту свідка обмежує принцип безпосередності і усності кримінального процесу, оскільки не всі судді в разі розгляду справи колегією суддів або за участю присяжних чи народних засідателів та сторони обвинувачення й захисту можуть почути такі показання у суді, поставити ті чи інші питання свідку з приводу його свідчень, що обмежує їх можливість безпосереднього дослідження та оцінки такого доказу, а також принципи змагальності та рівності сторін. Тому отримані показання таких свідків, як докази покладені в обґрунтування відповідних рішень на досудовому слідстві, навряд чи здатні сформулювати впевненість у вірогідності як самих таких доказів, так і цих процесуальних рішень в учасників процесу й викликати до них довіру.

Щодо такого правового інституту, як "показання з чужих слів" ("показання зі слуху"), то, виходячи із законів гносеології оперативний працівник під час допиту його як свідка у встановленій кримінально-процесуальній формі не може об'єктивно передати обставини сприйняття його джерелом тих фактів, відомості про які він повідомляє. З цих же причин не може бути свідком на досудовому слідстві з обставин сприйняття фактів безпосередньо його підлеглими оперативними працівниками так і оперативними джерелами, що перебувають у конфіденційних відносинах з оперативно-розшуковими підрозділами, й керівник оперативного підрозділу.

Показання в суді таких свідків неминуче викличе потребу в учасників процесу та суду допитати першоджерело, яке сприймало факт злочину та інші обставини, що з ним пов'язані. Такі показання практично неможливо перевірити за допомогою процесуальних засобів сторонам обвинувачення та захисту у змагальному кримінальному процесі. Введення зазначеного інститут вступає у протиріччя з принципами безпосередності, усності, змагальності та рівноправності сторін. Окрім того, дослідження таких показань у суді може призвести й до розкриття таємних форм та методів ведення ОРД [2, с. 349-350].

Враховуючи сучасний стан розвитку кримінально-процесуального законодавства та світовий досвід у сфері використання повідомлень осіб, які залучені до конфіденційного співробітництва, вважається, що оптимальним способом використання такої інформації є допит особи, залученої до конфіденційного співробітництва з правоохоронними органами, в процесуальному статусі свідка у процесі розслідування конкретної кримінальної справи. При чому, в процесі допиту інформація про те, що свідок є агентом, з метою конспірації не розголошується ані перед слідчим, ані перед будь-яким іншим суб'єктом, у разі допиту вказаної особи, вона матиме процесуальний статус свідка, а не статус особи, яка перебуває у негласних конфіденційних відносинах з підрозділом, який здійснює ОРД. Зважаючи на зазначене вище, доказом на досудовому слідстві стає не письмове повідомлення особи, яка перебуває з підрозділом, який здійснює ОРД, у негласних конфіденційних відносинах, а усні показання свідка.

Підсумовуючи викладене вище, можна дійти висновків, що проблема конфіденційного співробітництва привертає до себе значну увагу як науковців, так і практиків. Це в першу чергу пов'язано з тим, що діяльність, направлена на використання інформації, отриманої від осіб, залучених до конфіденційне співробітництва в інтересах кримінального судочинства, досі не врегульована чинними нормативно-правовими актами. Однак в умовах сьогодення, зокрема в контексті оновлення кримінально-процесуального законодавства, таке використання є досить актуальним та необхідним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Проект КПК України № 9700 від 13.01.2012 р. внесений на розгляд Верховної Ради України Президентом України
2. Погорецький М.А. Організована злочинність: тенденції розвитку та заходи протидії / М.А.Погорецький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).- К, 2007, - № 16. - с. 99-110.
3. Шумилов А.Ю. Оперативно-разыскная энциклопедия/ А.Ю.Шумилов. -М.: Изд-во Шумилова А.Ю., 2004. — 187 с.